

5-10-2019

SURVIVAL OF SALSOLA ARBUSCULAPALL WITH INTRODUCTION IN CARNABCHUL DESERT

Adiba Bobayeva

Research institute of karakul sheep breeding and desert ecology, Samarkand

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Bobayeva, Adiba (2019) "SURVIVAL OF SALSOLA ARBUSCULAPALL WITH INTRODUCTION IN CARNABCHUL DESERT," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 2 , Article 13.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss2/13>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact brownman91@mail.ru.

SURVIVAL OF SALSOLA ARBUSCULAPALL WITH INTRODUCTION IN CARNABCHUL DESERT

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

ҚАРНАБЧЎЛДА ИНТРОДУКЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА SALSOLA ARBUSCULA PALL ЎСИМЛИГИНИНГ ЯШОВЧАНЛИГИ

Бобаева Адипа Саидалиевна

Қорақўлчилик ва чўл экологияси илмий-тадқиқот институти, Самарқанд ш.

Аннотация: Мақолда Қарнабчўлнинг инқирозга учраган яйловлари ҳосилдорлигини ошириш мақсадида *Salsola arbuscula* Pall ўсимлигини интродукциялаш шароитида унинг яшовчанлик хусусияти тўғрисидаги маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: интродукция, чўл яйловлари, ҳосилдорлик, боялич, яшовчанлик.

ВЫЖИВАЕМОСТЬ SALSOLA ARBUSCULA PALL ПРИ ИНТРОДУКЦИИ В КАРНАБЧУЛЕ

Бобаева Адипа Саидалиевна

Научно-исследовательский институт каракулеводства и экологии пустынь, г.

Самарканд

Аннотация: В статье приведены сведения о выживаемости *Salsola arbuscula* Pall при интродукции его в условиях гипсовой пустыни Карнабчуль в целях повышения продуктивности деградированных пастбищ.

Ключевые слова: интродукция, пустынные пастбища, продуктивность, *Salsola arbuscula* Pall, выживаемость.

SURVIVAL OF SALSOLA ARBUSCULA PALL WITH INTRODUCTION IN CARNABCHUL DESERT

Bobayeva Adiba Saydaliyevna

Research institute of karakul sheep breeding and desert ecology, Samarkand

Abstract: The article provides information on the survival rate of *Salsola arbuscula* Pall during its introduction in the conditions of the gypsum desert Karnabchul in order to increase the productivity of degraded pastures.

Keywords: introduction, desert pastures, productivity, *Salsola arbuscula* Pall, survival.

Қорақўлчилик Республикамиз чорвачилигининг асосий тармоқларидан бири бўлиб, мамлакатимиз озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Шу боис, мамлакатимиз Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан 2018 йилнинг 14 мартида қабул қилинган ПҚ-3603 сонли “Қорақўлчиликни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорида соҳани барқарор ривожлантиришда унинг озуқа захиралирини мустаҳкамлашнинг муҳимлигига алоҳида аҳамият берилиб, чўл яйловларнинг маҳсулдорлигини ошириш мақсадида озуқабоп турларни кўпайтириш, уларнинг уруғчилигини йўлга қўйиш каби долзарб вазифалар кўрсатиб ўтилган. Қарнабчўл 500 минг гектарни эгаллаган гипсли чўл яйловларидан иборат бўлиб, ўсимлик қоплами шувоқ-эфемерли ассоциациялардан ташкил топган. Иқлими Ўрта Ер денгизига ҳос кескин континентал, ёзи иссиқ, максимал ҳаво ҳарорати баъзан +47°C га етса, энг

совуқ ҳарорат- 29°C гача тушиб кетганлиги қайд этилган. Йилнинг ўртача ҳаво ҳарорати $15,6^{\circ}\text{C}$, ёғингарчилик миқдори-160 мм. Қарнабчўлда оч тусли бўз тупроқлар ва қумоқ-бўз тупроқлар кенг тарқалган, юза қатламда гумус миқдори 0,5-0,7%, чуқурлашиб борган сари бу миқдор камайиб боради. 40-80 см чуқурликда гипсли қатлам жойлашган. Ёғин-сочин ҳисобидан бундай тупроқлар турли йилларда 40-80 см чуқурликгача намланади. Ёз ойларига келиб тупроқнинг 1 м юза қатламидаги намлик ўлик қолдиқгача қурийд, натижада барча эфемерлар қурийд, шувоқ эса анабиоз ҳолатга ўтади, кузга келиб унинг қайта вегетацияси кузатилади. Қарнабчўл яйловларининг пичан ҳосилдорлиги турли йилларда 2,5-4,5 ц/га атрофида бўлади. У Самарқанд, Навоий, Қашқадарё вилоятлари қуршовида жойлашганлиги сабабли кўплаб қорақўл қўйлари урчитиладиган регион ҳисобланади ва яйловлардан интенсив фойдаланиш натижа-сида асосий озучабоп ўсимлик бўлган шувоқ ўрнини исириқ, қирқасоч, қўзиқулоқ сингари озучавий аҳамиятга эга бўлмаган ўсимлик турлари эгаллаган. Бундай яйловлар ҳозирги кунда Қарнабчўлнинг деярли 50% ҳудудини эгаллаган. Ўсимлик қопламининг деградацияси туфайли яйловлар ҳосилдорлиги кескин пасайган ва уларни фитомелиорациялаш орқали ҳосилдорлигини ошириш долзарб вазифа ҳисобланади.

Қарнабчўл яйловларини фитомелиорациялаш ва ҳосилдорлигини оширишда истиқболли бўлган бир қанча озучабоп турлар аниқланган [4,5,7,3,1].

Лекин истиқболли фитомелиорантлар ассортиментини бойитиш, янги озучабоп турларни маданийлаштириш ва улардан юқори ҳосилли кўп компонентли яйлов агрофитоценозларини барпо қилишда кенг фойдаланиш ҳам ҳўжалик, ҳам экологик жиҳатларидан муҳим аҳамиятга эга. Боялич кенг экологик мослашув-чанлик потенциалига эга яхши озучабоп ўсимликлардан бири ҳисобланади. Унинг табиий тарқалиш ареали қумли шағалли ва шўрхок ерларни, шунингдек Қизилқум чўлини, Қорақалпоғистоннинг шўрланган ерларини қамраб олиш шундан далолат беради. Ушбу мақолада боялич ўсимлигини Қарнабчўлда интродукциялаш шароитида унинг яшовчанлиги тўғрисидаги маълумотлар келтирилмоқда.

Тадқиқот услублари. Ўсимликларнинг яшовчанлиги баҳорда униб чиққан майсалар сонининг йил мавсумлари бўйлаб ўзгариш динамикасини ўрганиш орқали аниқланди [6]. Олинган маълумотларнинг биостатистик таҳлили Д.Б.Доспехов [2] бўйича амалга оширилди. Тадқиқотлар объекти бўлиб, Қорақалпоғистон республикаси, Мўйноқ туманидан олиб келинган боялич ўсимлиги уруғлари хизмат қилди.

Тадқиқот натижалари. Қарнабчўл шароитида декабрь ойида экилган уруғлардан майсаларнинг униб чиқиши март ойининг бошида кузатилди. Униб чиқиш жараёни бир текис бўлмасдан, апрель ойининг учинчи ўн кунлигигача давом этди. Шунинг таъкидлаш жоизки, апрель ойида майсаларнинг униб чиқиши билан бирга, қисман уларнинг қуриши ва nobуд бўлиши ҳам кузатилди. Бу ҳолат май ойида ҳам давом этди. Май ойининг охирига келиб, майсаларнинг nobуд бўлиши тўхтади. Буни шундай изохлаш мумкинки, бу даврга келиб майсалар анча яхши ривожланган, илдизлари тупроққа чуқурроқ кириб боришга улгурган

ва ўсимликларнинг керакли миқдорда сув билан таъминлай бошлаган бўлади. 2016 йилнинг баҳорида тажриба майдонида боялич ва қўйровуқ майсаларининг униб чиқиши ва қуриб қолиши динамикаси (жадвал 1) да келтирилган.

Жадвал маълумотларидан кўриниб тўғридек, апрель ойининг бошида 10 м² майдонда боялич майсалари сони 62, қўйровуқда майсалари сони 69 донга бўлган бўлса, 25 апрелга келиб, майсалар сони бояличда 78 донани, қўйровуқда эса 86 донани ташкил қилди.

Жадвал 1.

Майсаларнинг униб чиқиши ва қуриб қолиши динамикаси, максимал униб чиққан майсаларга нисбатан %. Қарнаб тажриба даласи, 2016 й.

Ўсимлик тури	Кузатиш санаси					
	2/IV	12/ IV	25/ IV	5/V	10/V	25/V
Salsola arbuscula Pall	62	72	<u>79</u> 100	<u>58,0</u> 100	<u>52,6</u> 100	<u>50,3</u> 100
Salsola orientalis S.G.Gmell	69	81	<u>86</u> 100	<u>72,0</u> 100	<u>53,5</u> 100	<u>51,6</u> 100

Эслатма: сурагда - донга, маҳражда - %

Май ойига келиб, тупроқнинг юза қатламидаги намликнинг кескин камайиши натижасида майсаларнинг нобуд бўлиши кузатилди ва ойнинг охирида тирик қолган майсалар сони бояличда 50,3 донани, қўйровуқда эса 51,6 донани ташкил қилди. Шундай қилиб, 25 апрель санасида майсаларнинг максимал сони бояличда 78 донга, қўйровуқда эса 86 донга бўлган бўлса, май ойининг охирига келиб майсалар яшовчанлиги бояличда 64,4%, қўйровуқда эса 60,0% ни ташкил қилди. Ўсимликлар ҳаётининг 2-нчи (2017) ва учинчи (2018) йилларида ҳисоб пайкалчаларидаги туп сонларнинг камайиши кузатилмади.

Хулосалар. Демак, майсалар яшовчанлиги бўйича ҳар иккала тур ўсимликлар ҳам деярли бир хил кўрсаткичга эга бўлиб, Қарнабчўл шароитида биринчи бор синалаётган боялич ўсимлигини янги муҳитда маданийлаштириш имконининг мавжудлигидан далолат беради.

References

1. Boboqulov N.A., Rabbimov A., Toshmurodov A. Cho'l yaylovlariidan samarali foydalanish va xosildorligini oshirish muammolari// Yaylovlardan oqilona foydalanish va muxofaza qilishning instituttsional masalalari. Toshkent, 2013. 40-44 b.
2. Dos'xov B.A. Metodika polevogo o'qta. M.: Kolos, 1979.- 416 s.
3. Rabbimov A., Muqimov T., Xamroeva G., Mardieva B. Introduktsionno-selektsionnaya rabota s pustqnnqmi kormovqmi rasteniyami // Yaylovlardan oqilona foydalanish va muxofaza qilishning instituttsional masalalari. Toshkent, 2013. 161-165 b.
4. SHamsutdinov Z.SH. Sozdanie dolgoletnix 'astbio' v aridnoy zone Sredney Azii. Tashkent, Izd-va «Fan», 1975.-175 s.
5. A.Rabbimov. Ўzbekistonda izen (Kochia prostrata (L) Schrad) o'simligi va undan foydalanish. Samraqand, 2014, "Zarafshon" nashriyoti DK.-112b.
6. Rabbimov A., Xamroeva G. Cho'l ozuqabop o'simliklari introduktsiyasi va selektsiyasi b'yyicha uslubiy tavsiyalar.Samarqand, 2016,-42 b.

7. Xamroeva G.U. SHuvoq-barra o'tli Qarnabcho'l iqlim sharoitida ko'p yillik olabuta (Atriplex s'.) turlarini madaniylashtirishning agrotexnik asoslari. Qishloq xo'jaligi b'yyicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya avtoreferati. Samarqand, 2018.- 40 b.